

Nemški strojevec – nekoč značilna rastlina naših prodišč danes raste le še ob Soči

Besedilo in foto: Teja Bizjak Govedič in Marijan Govedič

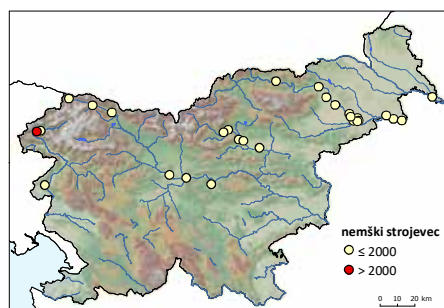
Zaradi njegove redkosti ima le izjemoma kdo srečo, da nemški strojevec (*Myricaria germanica*) še vidi v naravi. Bolj verjetno je, da ste se srečali s katero od njegovih sorodnic iz družine tamariševk (Tamaricaceae), ki so priljubljene okrasne rastline vrtov. Nemški strojevec je kot prizadeta vrsta uvrščen na Rdeči seznam praprotnic in semenk Slovenije. Število njegovih rastišč se je v zadnjih desetletjih zmanjšalo na kritično stopnjo. Ogrožen je predvsem zaradi izgubljanja primernih rastišč, ki so uvrščena tudi na Prilogo I Direktive o habitatih (habitatnih tip: »alpske reke in lesnata vegetacija z vrbami in nemškim strojecom (*Myricaria germanica*) vzdolž njihovih bregov«), za katere je bilo treba opredeliti območja Natura 2000.

Bregovi rek in prodišča so stalno podvrženi silovitemu preoblikovanju. Reka najbolj predstavlja prod v času visokih pretokov. Obstoječa prodišča delno zasuje, delno odnese ali kar v celoti prestavi. Zato lahko tako območje poseljujejo le pionirske vrste, ki so prilagojene na nestabilne razmere. Kljub bližini vode je za visoka prodišča z debelimi nanosi proda značilna pogosta suša. Občasno je območje sicer poplavljeno, vendar voda hitro odteče, kapilarni dvig vode pa je možen le do višine 1 m. V novo nastalem prodišču je tudi malo hranil. Zaradi hladnega toka zraka vzdolž rek je območje prodišč hladnejše kot okolica. Kadar prod zasujejo fini sedimenti in organski material, postane prodišče primerno za naselitev rastlin. Pionirske rastline ščitijo prodišče pred erozijo in stabilizirajo rastišče ter povečajo sposobnost zadrževanja vode. Ob nekajletni odsotnosti ekstremnih pretokov se tako prodišča zarastejo, s čimer je tudi mobilizacija proda za premikanje težja.

Nemški strojevec je listopaden grm, ki zraste do 2 m visoko. Njegov habitat so prodišča montanskih in subalpskih rek, a ga najdemo tudi ob potokih. Ustrezajo mu svetle in sončne lege. V Evropi je razširjen ob vznožju Alp, Karpatov, Pirenejev in na Balkanu, širše pa na Bližnjem vzhodu in v osrednji Aziji. Kot vrsta, ki uspeva na pro-

Mladi že plodeči grmiček nemškega strojevca.

Razširjenost nemškega strojevca. (zemljevid: CKFF)

diščih, je dobro prilagojen na ekstremne razmere, kot so suše na eni strani in poplave na drugi. Njegove veje so zelo elastične, podobno kot pri vrbah, tako da se lahko po koncu poplav spet postavijo pokonci. Hkrati ima tudi sposobnost hitre regeneracije. Črpanje vode mu omogoča globoko segajoč koreninski sistem, ki obenem preprečuje, da bi poplave rastlino odnesle. Z majhnimi listi zmanjšuje prekomerno izhlapevanje vode. Razmnožuje se vegetativno ali spolno kot žužkocvetka. Glede na to, da rastline pogosto rastejo posamič, ni izključena samooprašitev. Semena so drobna in dlakava, kratko obstojna, razširjajo pa se z vetrom in vodo, zaradi česar lahko hitro kolonizirajo novo nastala prodišča, če le imajo na voljo primeren substrat. Vetrer jih lahko zanese tudi na zelo dolge raz-

dalje in tako omogoča kolonizacijo gorvodnih prodišč. Semena kalijo le na vlažnem mivkastem substratu, ki je pogost na nižjih delih prodišč.

V Sloveniji je bil nemški strojevec nekoč razširjen na prodiščih vzdolž celotne Drave in Soče, na prodiščih Save Dolinke, Save od Ljubljane do Litije, Savinje v srednjem toku in Mure pri Lendavi. Prodišča so večinoma izginila; če so še prisotna, pa nemškega strojevca tam več ni. Prodišča ob Savi pri Ljubljani so izginila že zdavnaj. Prav tako ni novejših podatkov o pojavljanju nemškega strojevca vzdolž Savinje. Tam je večina prodišč izginila, ostala so le še pri Rečici pri Savinji. Pri Središču ob Dravi je bil nemški strojevec nazadnje opažen pred 25 leti. Tam sva ga neuspešno iskala, saj je nekdanje rastišče v celoti prerasel gozd. Pred 15 leti so sestoje nemškega strojevca ponovno našli ob reki Soči. Tako sva se tudi midva namenila tam poiskati ta izjemno redek grm. Čeprav se struga Soče neprestano prestavlja, nama je na enem od prodišč pri Bovcu uspelo najti tako stare kot tudi mlade grme. Trije večji plodeči večletni grmi so se skrivali v sestoji skupaj s sivo jelšo, vrbovjem, brinom in borom. Glede na naravno sukcesijo jih bodo ostale lesne rastline sčasoma zasenčile in bodo propadli. Tri mlade že plodeče grmičke pa sva skupaj s šaši, ločjem in ježki našla v depresiji s finim peskom.

V zadnjem stoletju zaradi degradacije, izgube ali fragmentacije habitata upada številčnost mnogih vrst, ki so specializirane na razmere obrežnega življenjskega okolja. Rekam smo popolnoma odvzeli naravno dinamiko in onemogočili premikanje rečnega materiala. Vendar problem niso le večji jezovi. Večino rek smo zožili in skrajšali z izravnanjem meandrov, ob njih zgradili ceste, poplavno ravnico pa namenili kmetijstvu ali pozidavi. Da bi pozidane in kmetijske površine zaščitili pred poplavami, sočasno utrjujemo brežine rek. Na majhnih strmih pritokih smo zgradili prodne zadrževalnike. Ker smo uspešno zaustavili dotok proda in preprečili bočno erozijo, sedaj gradimo pragove in manjše jezove, da preprečimo talno erozijo oz.

poglabljanje strug. Jez za hidroelektrarno je na koncu le najbolj očitna in pogosto končna sprememba reke.

Tako ob rekah nova prodišča ne nastajajo več, stara pa se zaraščajo z lesnimi vrstami. Ob alpskih rekah pionirske vrste izpodriva vegetacija, ki je bolj značilna za nižinske reke. Bolj kompetitivne združbe vrb začnejo tako izpodrivati nemški strojevec. Pojavljati so se začele vrste, značilne za ruderalna rastišča, dodaten problem pa so tudi invazivne tujerodne vrste. V Sloveniji je tako danes območje nemškega strojevca z vsaj 100 km dolgega obrečnega pasu skraćeno na kratek odsek reke Soče pri Bovcu. Rastišče nemškega strojevca je del naravne vrednote Čezsoča – prodišča in hkrati del območja Natura 2000 Julijske Alpe, kjer je kvalifikacijski habitatni tip »alpske reke in lesnata vegetacija z vrbami in nemškim strojcem (*Myricaria germanica*) vzdolž njihovih bregov«. Članice EU so zavezane k ohranjanju tega habitatnega tipa. Čeprav je območje Soče od Bovca do Tolmina na turističnih razglednicah videti, kot da je povsem prepuščeno naravnim procesom, to še zdaleč ni res. Tudi na tem odseku se namreč reka počasi poglablja in še vedno se dogajajo vodnogospodarski posegi, kot so bočne utrditve in odzemi proda. Prodišča pri Čezsoči so še vedno pod dovolj velikim naravnim vplivom reke Soče, ki preoblikuje površje in ustvarja primeren habitat za nemški strojevec, vendar je le vprašanje časa, kako dolgo se bo takšno stanje ohranilo. Glede na to, da je nemški strojevec pri nas zelo redka in ogrožena vrsta, bi morali poleg obstoječih rastišč varovati tudi čim obsežnejša območja njegovega potencialnega habitata. Trenutna odsotnost nemškega strojevca na nekem

Sestoji vrb sčasoma zasenčijo in prerastejo nemški strojevec.

prodišču tako še ne bi smela pomeniti zelene luči za posege vanj.

Stanje nemškega strojevca ni pri nas nič boljše kot v drugih evropskih državah. Skoraj popolnoma je izginil tudi iz Nemčije, Avstrije, Albanije, Bolgarije in Hrvaške, medtem ko so najbolj ohranjena rastišča v Italiji in Franciji. V več evropskih državah so se odvijali in se še odvijajo projekti ponovne naselitve. Trenutno se eden takih odvija tudi ob Dravi pri Varaždinu na Hrvaškem. Če uspe njim, bi bilo vredno poskusiti tudi pri nas ob Dravi nizvodno od izliva Dravinje in ob Savinji pri Grušovljah, kjer so prodišča še ohranjena. Nikakor pa ne sme biti cilj zgolj ohranjanje vrste, ne da bi varovali njen celoten habitat, saj z varstvom habitata nemškega strojevca varujemo tudi habitat drugih rastlinskih (in živalskih) vrst. Ne želimo, da bi se nam v

prihodnje zgodilo podobno kot z ogroženim rakitovcem (*Hippophae rhamnoides*), ki je bil nekoč prav tako razširjen na visokih prodiščih vzdolž Drave, danes pa pri Dupleku varujemo le še nekaj rastlin na kupu gramoza. Ohranjanje teh vrst in biotske pestrosti naših prodišč je v največji meri pogojeno z ohranitvijo naravne rečne dinamike. *

Pred 150 leti je nemški strojevec rasel tudi na prodiščih ob Savi pri Ljubljani, kjer pa danes niti prodišč ni več. *Levo* izsek iz slike Marka Pernharta (okoli leta 1880–1890), *desno* fotografija istega odseka danes.